

„Plebiscyt 1920 w Malborku”

11 lipca 2020 roku przypadła 100 rocznica przeprowadzenia Plebiscytu na Powiślu, który zdecydował na kolejne ćwierć wieku o losach ziemi malborskiej. Z tej okazji Archiwum państwowe w Malborku we współpracy z Muzeum Miasta Malborka i Izbą Pamięci w Janowie zorganizowało upamiętniającą wystawę pt. „Plebiscyt 1920. Mała Polska. Wielcy Polacy”.

Plebiscyt na Powiślu był wynikiem ustaleń podpisanego 28 czerwca 1919 r. traktat pokojowy w Wersalu. Przewidywał na terenach tzw. spornych między Polską a Niemcami przeprowadzenie plebiscytu. Objął on między innymi Powiśle, a więc także część przedwojennego powiatu malborskiego na wschód od rzeki Nogat wraz z miastem (...) Od samego początku przygotowania do plebiscytu na ziemi malborskiej nie napawały optymizmem. Nawet w pismach Ignacego Jana Paderewskiego czy memoriałach Romana Dmowskiego na temat tworzenia przyszłych granic państwa polskiego, Malbork nie pojawiał się. Przy wszelkiego rodzaju publikacjach, na terenach powiatu i miasta Malborka podawano szacunkową ludność polską w przedziale od 1% do maksymalnie 10% populacji. Na bazie tych szacunków, w jednym ze swoich memorandumów Ignacy Jan Paderewski wprost zakładał klęskę w całym powiecie malborskim.

13 października 1919 roku na konferencji pokojowej w Paryżu rozstrzygnięto, że wszystkie tereny plebiscytowe otrzymają kontyngenty wojsk międzysojuszniczych, których większość pochodzić będzie z państwa, którego przedstawiciel będzie przewodniczącym Komisji Międzysojuszniczej. Rząd tego państwa otrzymał też prawo mianowania dowódcy wojsk okupacyjnych. Na podstawie uchwały Rady Najwyższej ustalono, że na terytorium plebiscytowe na Powiślu skierowane zostaną 2 bataliony wojska; 1 włoski i 1 brytyjski, pod dowództwem włoskim. Ostatecznie liczba wojsk którymi dysponowała Komisja Międzysojusznicza w Kwidzynie okazała się niewystarczająca. Na cały ten obszar Komisja dysponowała zaledwie 1 batalionem włoskim uzupełnionym 1 plutonem francuskim.

4 listopada 1919 roku Najwyższa Rada Konferencji ustaliła skład Komisji Międzysojuszniczej dla Spraw Rządu i Administracji (Interalliierte Kommission) dla przeprowadzenia plebiscytu na spornych terenach. Jej przewodniczącym w okręgu kwidzyńskim został Włoch Angelo Pavia. Poszczególne komisje objęli: Departament Komunikacji - Henry Beaumont z Wielkiej Brytanii, Departament Finansów - Rene de Cherisey z Francji i Departament Sprawiedliwości - Morikazu Ida z Japonii.

2 lutego 1920 r. wojska niemieckie opuściły miasto Malbork, a Międzynarodowa Komisja Sojusznicza formalnie objęła władzę nad obszarem plebiscytowym. Faktycznie jednak zarząd obszaru plebiscytowego Komisja objęła 15 lutego. Trzy dni później, 18 lutego do Malborka przybyła kompania włoskich bersalierów w sile 150 żołnierzy, aby zabezpieczyć obszar do czasu przeprowadzenia Plebiscytu. Zakwaterowani zostali w koszarach 152 pułku piechoty.

Już od samego początku przygotowań plebiscytowych to Niemcy posiadali przewagę, zarówno finansową, jak i militarną. Ale także i organizacyjnie Niemcy znacznie wyprzedzali polskie działania. Już w październiku 1919 r. rząd niemiecki miał dokładny spis wszystkich uprawnionych do głosowania zamieszkałych na terenie plebiscytowym, jak i poza terenem plebiscytowym. W przeciwieństwie do strony polskiej, strona niemiecka nie narzekała również na brak kadry agitacyjnej – wywodziła się ona po części spośród miejscowych urzędników, po części z szeregów wolontariuszy, którzy na ten cel otrzymywali specjalny urlop. Dodatkowo, w celu prowadzenia akcji plebiscytowej w okręgu kwidzyńskim Niemcy utworzyli już 8 czerwca 1919 roku w Malborku ponadpartyjną organizację tzw. Wspólnotę Pracy (*Arbeitsgemeinschaft der Politischen Partien*), do której weszli przedstawiciele większości niemieckich partii politycznych, m.in.: Partii Centrum, Niemieckiej Partii Ludowej, Niemieckiej Partii Demokratycznej czy Socjalistów.

Do ogromnej przewagi finansowej i militarnej, plebiscytowa propaganda niemiecka mogła dołożyć jeszcze wsparcie kleru katolickiego, na czele z biskupem warmińskim Augustem Bludau. Posługując się listami pasterskimi, amboną, a nawet konfesjonalem wywierano skuteczną presję na mieszkańców terenów plebiscytowych. W Malborku aktywnym niemieckim działaczem plebiscytowym był również ksiądz – proboszcz kościoła Św. Jana, a zarazem szef miejscowego oddziału partii Centrum - Franz Pingel. Równie mocno zaangażowanym w niemiecki komitet plebiscytowy były dwie inne, równie wpływowe w mieście osoby. Pierwsza z nich to ówczesny burmistrz Malborka Bernhard Pawelcik, a drugi to redaktor „*Marienburger Zeitung*” Robert Will. To wszystko sprawiało, że w chwili przybycia Komisji Międzysojuszniczej, w lutym 1920 roku przygotowania niemieckie były w zasadzie zakończone. Pozwalało to Niemcom optymistycznie patrzeć w przyszłość.

Odmienne prezentowała się sytuacja strony polskiej. Ludność pochodzenia polskiego w mieście zawsze stanowiła

mniejszość. Spośród obszarów plebiscytowych to właśnie w Malborku było najmniej Polaków.

Oficjalną reprezentację wszystkich Polaków zamieszkałych na terenach plebiscytowych miał stanowić Warmiński Komitet Plebiscytowy powołany dekretem Rady Ministrów 3 sierpnia 1919 roku. Do lutego 1920 jego siedziba była w Warszawie, a dopiero od lutego na terenach plebiscytowych - w Kwidzynie. Warmiński Komitet Plebiscytowy prowadził akcję uświadamiająco-propagandową na Powiślu i Warmii, dążył do aktywizacji i stworzenia sieci terenowej polskich towarzystw i organizacji. Pierwszym przewodniczącym był Kazimierz Donimirski, od kwietnia 1920 ksiądz Antoni Ludwiczak. Od 9 sierpnia 1919 roku działania swe miał prowadzić również w Malborku, jako *Komitet ds. polskich*. Jednak w rzeczywistości do czasu przybycia Międzysojuszniczej Komisji Alianckiej Polakom nie pozwalano na zorganizowanie jakiegokolwiek przedstawicielstwa, nawet powołania Powiatowej Rady Ludowej. Dopiero na początku roku 1920 w Malborku ukonstytuował się Powiatowy Komitet Plebiscytowy i Rada Ludowa. Komisarzem Powiatowego Komitetu Plebiscytowego został Jan Paluszkiewicz, a zastępcą komisarza Ignacy Górzyński. Natomiast przewodniczącym Powiatowej Rady Ludowej w Malborku, reprezentującej ludność polską w powiecie został Antoni Kulecki (...) Jedyną udaną manifestacją polskości były obchody 3 majowe, zorganizowane 2 maja ale ... w Sztumie. Odpowiedzią niemiecką na festyn w Sztumie był zorganizowany w niedzielę 20 czerwca w Malborku tzw. Deutsche Tag, który zgromadził niemal 35 tys ludzi. Całe miasto było w świątecznych dekoracjach(...) Aż nadszedł dzień głosowania - niedziela, 11 lipca 1920 roku. Lokale do głosowania, zwane biurami plebiscytowymi zorganizowane zostały nazwiskami według alfabetu. W dniu głosowania otwarte były w godzinach od 8.00 do 20.00. Na terenie miasta Malborka usytuowano 29 lokali plebiscytowych. Zlokalizowane je w następujących punktach :

- 1 punkt w Wydziale Powiatowym, ul. Fleischergasse 62 (obecnie ul. Słowackiego); wyborcy na lit. A
  - 4 punkty w Zakładzie dla Głuchoniemych, ul. Fleischergasse 46-47 (obecnie ul. Słowackiego); wyborcy na lit. B - E
  - 3 Evangelische GemeindeSchule i 3 Katolische GemeindeSchule, na ul. Muhlengasse 31 (obecnie ul. Zeromskiego); wyborcy na lit. F-J i L
  - 3 Gymnasium ,ul. Gymnasialstrasse lub Schulstrasse (obecnie 17 Marca); wyborcy na lit. K
  - 5 punktów w Luisenschule, ul. Schulstrasse 4 (obecnie 17 Marca); wyborcy na lit. M-Q
  - 6 punktów w LandwirtschaftSchule, ul. An der Landwirtschaftsschule (obecnie ul. Sierakowskich); wyborcy na lit. R - Sch
  - 1 punkt w Hotel zum Kurfursten, ul. Ziegelgasse 1 (obecnie ul. Armii Krajowej); wyborcy na lit. T - V
  - 3 punkty w Seminarium Nauczycielskim - Seminar, ul. Birkgasse 16 (obecnie ul. Jagiellońska); wyborcy na lit. W - Z
- Wyniki przeprowadzonego Plebiscytu były dla Polski bardzo niekorzystne. W Malborku na listach znajdowało się 11 426 nazwisk uprawnionych do głosowania . W Malborku spośród 9852 oddanych głosów, 9617 padło za Prusami Wschodnimi, a tylko 165 za Polską, co dało 1,67% wszystkich oddanych głosów. 23 sierpnia 1920 roku wojska niemieckie ponownie wkroczyły do Malborka, wznosząc granicę pomiędzy Niemcami a Wolnym Miastem Gdańsk.

Tomasz Kukowski
Archiwum Państwowe w Malborku